

Zoltán ROSTÁS este profesor de sociologie la Universitatea din București. Din 2005 este conducător de doctorat în domeniul istoriei sociale și al istoriei sociologiei la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. Coordonator al grupului independent de istorie socială a sociologiei românești *Cooperativa Gusti*. A publicat volumele *Monografia ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl*, București, Ed. Paideia, 2000; *O istorie orală a Școlii sociologice de la București*, București, Ed. Printech, 2001; *Chipurile orașului. Istorii de viață din București*, București, Ed. Polirom, 2002, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Ed. Paideia, 2003; *Secolul coanei Lizica. Convorbiri din anii 1985-1986 cu Elizabeta Odobescu-Goga. Jurnalul din perioada 1916-1918*, București, Ed. Paideia, 2004; *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Ed. Tritonic, 2005; *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii '30 ai Școlii gustiene*, București, Ed. Paideia, 2006; *Dialog neterminat (împreună cu Ioan Mihăilescu)*, București, Ed. Curtea Veche, 2007; *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*, Ed. Paideia, 2009; *Mihai Pop: Vreau și eu să fiu revizuit. Publicistica din anii 1937-1940*, antologie, București, Ed. Paideia, 2010; *Dimitrie Gusti și colaboratorii*, CORNOVA, 1931, ediție îngrijită alături de Marin Diaconu și Vasile Șoimaru, Chișinău, Ed. Quant, 2011; *Răfuiala cu scopurile noastre. Școala sociologică de la București în cotidianul Ecoul, culegere*, Ed. Paideia, 2013; *1943-1944, Universitatea interbelică a sociologilor gustieni*. Studii, coord. Editura Universității din București, 2014; *Alți București interbelici. Studii și cronici gustiene*, antologie, Vremea, 2014; *Al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, 1939*, culegere, în colab. cu Marin Diaconu, Editura Universității din București, 2015; *„Transhumanța” interbelică în Balcani. Studii și articole despre aromâni în publicațiile școlii gustiene*, Antologie realizată împreună cu Martin L. Salamon, Eikon, 2017; *Culturalizare în uniformă. Articole și documente privind Serviciul Social 1938-1939*, volum realizat împreună cu Dragoș Sdrobiș, Ed. Paideia, 2017; *Despre migrație și imigrație la români*, antologie realizată împreună cu Florentina Țone, Ed. Paideia, 2018; *Rediscovering East-European Universities*, volum de studii realizat împreună cu Irina Nastasă Matei, Ed. ProUniversitaria, 2020. A realizat numere speciale cu tematică gustiana la revistele *Les Études Sociales*, *Sfera politicii*, *Transilvania*, *Sociologie românească*, *Szociális Szemle și Revista română de sociologie*. A coordonat, alături de Antonio Momoc, Nicole Salamon, Sorin Stoica, Florentina Țone și Theodora-Eliza Văcărescu, zece culegeri de istorie orală.

CONDAMNARE, MARGINALIZARE ȘI SUPRAVIEȚUIRE ÎN REGIMUL COMUNIST

Școala gustiană după 23 august 1944

Volum coordonat de Zoltán ROSTÁS

CARTIER

i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 021 210 80 51, E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Difuzare:

București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.

Tel./fax: 021 210 80 51, E-mail: romania@cartier.md

Chișinău: str. București, nr. 68, E-mail: cartier@cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe shop.cartier.md și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova. Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Nobles și pe cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău, Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău, Tel.: 022 24 10 00, E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210.80.51

E-mail: romania@cartier.md

Collecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Pâslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Ruxanda Sava

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Zoltán Rostás

CONDAMNARE, MARGINALIZARE ȘI SUPRAVIEȚUIRE ÎN REGIMUL COMUNIST

Ediția I, martie 2021

© 2021, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist: Școala gustiană după 23 august 1944 /

volum coordonat de Zoltán Rostás. – [Chișinău]: Cartier, 2021 (Tipogr. „Bons Offices”). – 456 p.; fig., tab. –

(Cartier istoric / colecție coordonată de Virgil Pâslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Aut. sunt indicați pe vs. f. de tit. – Texte : lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul cap. și în subsol. – 500 ex.

ISBN 978-9975-86-471-8.

[316+94(498)]:329,15=135,1=111

C 64

Cuprins

<i>Despre autori</i>	11
<i>După 23 august 1944</i>	15
Dimitrie Gusti și școala sa după 23 august (Zoltán Rostás)	20
Școala în ajunul evenimentului 23 August	21
Umbrela pentru sociologie	23
Protecție internațională pentru sociologie	25
Când a început sfârșitul?	29
Destrămarea școlii	31
În loc de încheiere	34
Referințe	35
Mircea Vulcănescu după 23 august: o dare de seamă (Ionuț Butoi)	36
„Iminenta incertitudine”	37
Justiția retributivă în comunismul de tranziție	41
Prima arestare. Clasarea acuzațiilor formulate de Tribunalul Poporului	51
Reluarea procesului. Martorii, pledoariile principale, condamnarea	57
Activitate intelectuală, viață cotidiană și receptare	73
Bibliografie	92
Henri H. Stahl și Șerban Voinea: despre cunoaștere ca mijloc de acțiune și supraviețuire în 1947 (Alina Juravle)	96
Ediții, nuanțe și semnele schimbării	97
1947 – oameni sub impactul violenței schimbărilor	101
Conținuturi și sensuri	116
Câteva concluzii	137
Bibliografie	139

Ultimele lucrări și proiecte ale lui

Anton Golopenția (1945–1951) (<i>Sanda Golopenția</i>)	141
I „Respect pentru oameni și cărți”	142
II	156
III	160
Metodologia științelor sociale	162
Metoda cartografică	163
Între statistică, monografie și demografie –	
Gh. Retegan (1916-1998), un (alt) sociolog	
fără sociologie (<i>Corina Doboș</i>)	166
Specializarea în sociologie	170
Statistica muncii și analiza nivelului de trai	172
Înainte de 1945... ..	177
1948-1950: Ancheta asupra condițiilor de viață familială	179
1957-1959: cercetarea monografică	189
Dezvoltări metodologice ale cercetării monografice interbelice	195
Orientarea regională a cercetărilor monografice	198
De la zona socioeconomică la microregiune	201
Anii '60: Demografia și despărțirea de sociologie	207
Concluzii	212
Bibliografie	218
Ernest Bernea și legionarismul. Opțiunile ideologice	
ale unui sociolog și consecințele lor postbelice	
(<i>Irina Nastasă-Matei</i>)	223
Cine a fost Ernest Bernea?	225
Activitatea legionară	229
Anchetele și detenția	234
Eșecul unei acomodări cu regimul	238
Bibliografie	250
Un angajament de conjunctură? Traian Herseni	
în timpul regimului comunist (<i>Dragoș Sdrobiș</i>)	251
Herseni în timpul războiului (1941-1945)	256
După 1945: încercări pentru un nou început	261

Procesul lui Herseni: „prin activitatea sa publicistică	
a contribuit în largă măsură la fascizarea țării”	261
Digresiune: tânărul Herseni, între socialism și naționalism	265
Înapoi în viitor: reabilitarea lui Herseni	
în timpul regimului comunist	271
Compromisul final cu puterea comunistă:	
informatorul „Păgărășanu”	278
„A fost un om de care niciun regim social nu se putea lipsi!”	281
Epilog: Reabilitarea unei conștiințe amonale?	283
Bibliografie	287

Situația sociologiei maghiare din Ardeal ilustrată prin evenimentele din viața lui József Venczel

(<i>Balázs Telegdy</i>)	289
Introducere în contextul politic și militar	289
Perioada 1945-1950	290
1. Profesorul József Venczel, în perioada 1945-1947	291
2. Alte afilieri instituționale ale lui József Venczel	
în perioada 1945-1950	293
Perioada detențiilor și a marginalizării totale: 1947-1969	295
Concluzii	299
Bibliografie	299

Încercări de salvare a gândirii sociologice maghiare din România stalinistă: refugiile discursive ale sociologiei (*Levente Székedi*)

300	
Introducere	300
Ramuri de evadare	303
Monografii economice	305
Cercetări folcloristice	310
Istoriografie	314
Lingvistică	318
Încheiere	321
Bibliografie	325

The Reception of the Bucharest School of Sociology in Czechoslovakia, 1925–1950 (<i>Marek Skovajsa</i>)	333
An outline of interwar Czechoslovak sociology	334
The vehicles of influence of the Bucharest School of Sociology on Czechoslovak sociology	336
Limited reception of the Bucharest School of Sociology in Czechoslovak rural sociology	340
Romanian sociology in Czechoslovak sociological journals, 1925–1950	344
The dismantling of Czech and Slovak sociology in 1938–1945 and after 1948	349
Conclusion	355
Box 1. Publications concerning Romanian sociology in Czech sociology journals	356
Box 2. Texts by Dimitrie Gusti in <i>Sociologická revue</i>	358
Box 3. Publications concerning Romanian sociology in the Slovak journal <i>Sociologický sborník</i>	359
References	359

Destiny and Chances of the Modern Slovak sociology. The influence of Gusti's School on the Formation of Sociology in Slovakia (<i>Eva Laiferová</i>)	363
Introduction	363
2. Štefánek's sociology inspired by Gusti	369
3. The formation of a sociological school in the post-war period. Sociography as a promising career perspective for the new generation of sociologists	375
4. The beginning of the Communist regime in 1948 and the liquidation of sociology in Slovakia	379
Conclusion	384
Literature	385
Opportunities of Hungarian Sociology between 1945 and 1948	389
The Pre-war Context	390
Economic and Political Changes between 1945 and 1950	396
Implications for the Discipline of Sociology	399
The consequences of the communist takeover on the sociologists' carriers	402

At the frontier of science and politics, survivors and losers	403
Summary	406
References	406

Sociology in Bulgaria: 60 years of facing the Scientific and Social Challenges of Disciplinary Construction (1945–2005) (<i>Svetla Koleva</i>)	409
1. Preliminary Notes	409
2. Sociology in Bulgaria under the Communist State-Party (1945–1989)	411
2.1. The Facts	412
2.2. Beyond the Facts	413
3. Development of Sociology in Bulgaria after 1989: From Controlled Diversification Towards Uncoordinated Heterogeneity	418
3.1. Restructuring of the Institutional Sphere of Sociology	419
3.1.1. Universities	419
3.1.2. Research Institutes and Units	420
3.1.3. The Bulgarian Sociological Association	424
3.1.4. Publishing Institutions	425
3.2. Theoretical Restructuring of Sociology in Bulgaria	428
3.2.1. Paradigms	428
3.2.2. Research Areas/Fields and Thematic Orientations	431
4. By way of conclusion	432
References	433

Sociologia sportului și școala gustiană. O relație forțată (<i>Bogdan Popa</i>)	437
Bibliografie	453

Dimitrie Gusti și școala sa după 23 august

Zoltán Rostás,
profesor emerit, Universitatea din București

Probabil majoritatea celor interesați de cunoașterea istoriei Școlii Sociologice de la București consideră că evenimentul de la 23 august 1944, ieșirea României din coaliția Axei și trecerea de partea Aliaților, a marcat o schimbare majoră și în existența acestei formațiuni științifice. Această credință este alimentată de persistența unei greșite judecări a situațiilor, evenimentelor și acțiunilor nu în contextul lor, ci prin evoluții și consecințe ulterioare, judecată eronată. Dacă actul de la 23 august a deschis calea introducerii regimului comunist în România, atunci acest moment devine automat, după credința unora, startul marginalizării sociologiei. Realitatea a fost sensibil diferită. Monopolul monografiilor sociologice exhaustive a lui Dimitrie Gusti (deci nu al sociologiei în general) a fost contestat din interiorul școlii deja în anii 1937-’38 de către Anton Golopenția, care a propus experimentarea „monografiei sumare”². Edificiul instituțional creat în toamna anului 1938 prin înființarea Serviciului Social al Institutului de Cercetări Sociale al României s-a năruit în octombrie 1939, când legea fondatoare a fost suspendată de regele Carol II, în condițiile mobilizării generale cauzate de război. Acest act de suspendare este

2 Rezultate publicate (împreună cu D.C. Georgescu) în cele 3 volume de „60 de sate românești” între 1940 și 1943.

considerate de Henri H. Stahl ca momentul de distrugere al sociologiei³. Așadar, încă de atunci Gusti și colaboratorii lui au fost nevoiți să se gândească la elaborarea unor strategii de supraviețuire a Școlii monografice. Am mai discutat limitele acestei concluzii tranșante a lui Stahl, arătând că activitatea catedrei lui Gusti și a publicațiilor importante⁴ nu susțin întru totul afirmația celui mai însemnat colaborator al Profesorului. Este adevărat că, în timpul războiului, școala nu a mai funcționat ca unitate de cercetare, ci ca o grupare informală a unor sociologi-monografiști, lucrând în diferite instituții unde aceștia au fost repartizați/primiți în toamna anului 1939. Practic, cei 15 ani de conlucrare pe șantierul monografiei și ale intervenției sociale a Fundației au alcătuit factorii care i-au legat pe membrii școlii, și nu elaborarea unor noi planuri comune. Mai contribuia la relativa coeziune a grupului și editarea, în anii următori, a câtorva volume concepute încă pentru Congresul Internațional de Sociologie și a unor volume comasate ale revistei *Sociologie românească*.⁵ Prin urmare, efectul marelui eveniment politico-militar din 1944 asupra școlii gustiene merită să fie (re)analizat în context.

Școala în ajunul evenimentului 23 August

Profesorul Gusti, după decesul subit al profesorului Simionescu, președinte al Academiei Române, ajunge să preia conducerea înaltului for științific al țării la data de 8 ianuarie 1944. Ca vicepreședinte în mai multe rânduri, a fost obișnuit cu mecanismul instituțional al acestui for de consacrare și, având în vedere contextul anului 1944, se străduia să mențină echilibrul instituției. Anul a fost umbrit nu numai de moartea lui Simionescu, dar și a altor membri marcanți ai Academiei Române. Prin urmare, pentru marele public, Gusti apărea

3 Stahl, Henri H., *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, Minerva, 1981, pp. 399-400.

4 Rostás, Zoltán, „Dimitrie Gusti’s Perspective on the Beginning of WW II”, în *Bruckentalia*, 2015, nr. 5, pp. 813-821.

5 Cele trei volume *Nerej, un village archaïque*, coord. H.H. Stahl, cinci volume de comunicări trimise din străinătate la Congresul Internațional de Sociologie, fascicule pentru monografia Drăgușului, coordonate de T. Herseni, numerele revistei *Sociologie românească*, comasate în două volume, un ultim volum de *Arhivă pentru știință și reformă*.

ca organizator de funeralii⁶ și orator de elogii. A fost însă cu totul inedită activitatea de organizare a evacuării și dispersării Academiei Române, pentru a feri instituția de bombardamentele Aliaților.⁷

Membrii importanți ai școlii nu au fost implicați în evenimentele din jurul lui 23 august, cu excepția lui Anton Golopenția. În zilele schimbării de regim, Golopenția făcea parte dintr-un colectiv care pregătea în secret materiale pentru ziarul *România liberă*, seria nouă, și mesajul regelui Mihai I către țară, ce urma să fie rostit la radio în urma arestării Conducătorului statului, Ion Antonescu.⁸ Ca șef al unui serviciu al Institutului Central de Statistică, participa la așezarea refugiaților. Prin urmare, școala gustiană a trăit acest eveniment fără zguduirii imediate. Singurul membru al școlii gustiene care și-a schimbat semnificativ funcția, după demiterea guvernului Antonescu și înlocuirea acestuia cu cel condus de generalul Sănătescu, a fost Mircea Vulcănescu. De la Ministerul de Finanțe, unde fusese chemat, în 1941, la subsecretar de stat pentru calitățile de expert financiar, s-a întors director la Datoria Publică.⁹

Firește, în lunile următoare schimbării de regim, soarta școlii de sociologie nu a fost și nici nu putea fi pe agenda niciunui membru. Țara fusese în război, sub ocupație militară sovietică și demara o tranziție plină de incertitudini. Nici Gusti nu se preocupa de repunerea în activitate a școlii sale de sociologie, ci căuta să ocrotească Academia Română prin stabilirea unor relații normale cu noile autorități. Pe lângă asigurarea ritualului cunoscut al Academiei, Gusti, ca intelectual caracterizat întotdeauna prin realism politic, participă la fondarea organizației ARLUS, Asociația de Prietenie cu Uniunea Sovietică, alături de profesorul C.I. Parhon, Simion Stoilov, D. Danielopol, Gh. Nicolau, N. Porfiri și D. Bagdasar.¹⁰

Umbrela pentru sociologie

Deși viața în București era departe de normalizare¹¹, lucru valabil și pentru universitate¹², Gusti se gândește la o inovație în viața Academiei: girarea unui organism de coordonare a cercetării, prin înființarea Consiliului Național al Cercetării Științifice. Era o idee mai veche, dezbătută în Academia Română, pe care Gusti a reluat-o în noile condiții. În atmosfera apăsătoare a unei crize guvernamentale, la 3 noiembrie 1944 se reiau discuțiile la Academie, Gusti fiind însărcinat cu redactarea regulamentului viitorului Consiliu. Este de notat faptul că în 26 noiembrie a fost pusă pe ordinea de zi la Academia Română, din nou, tema menirii acestui Consiliu. Din structura acestei instituții, ne dăm seama că se pregătea o nouă *umbrelă* pentru repornirea și protejarea cercetării monografice, asemănător cu ceea ce a însemnat în 1918 înființarea Asociației pentru Știința și Reforma Socială¹³. Pe fondul unei permanente crize politice interne cauzate de tendința partidului comunist de acaparare cât mai grabnică a puterii, discuțiile au continuat și în lunile următoare. Cu tot prestigiul Academiei și cu sprijinul moral al noului prim-ministru, dr. Petru Groza, instalat după alegerile din 6 martie 1945, proiectul Consiliului, deși nu era blocat, avansa lent. De notat că, în afară de Gusti, ceilalți colaboratori care au contribuit la proiectul CNCȘ au fost relativ sceptici¹⁴ în privința finanțării de către acest consiliu a Institutului Social Român. Câteva luni mai târziu, Golopenția, aflat la Paris ca expert statistic al delegației române la Conferința de Pace, într-o o scrisoare adresată vechiului prieten american al școlii gustiene, Philip Mosely, descrie atitudinea politică a Profesorului: „A stat la o parte sub Antonescu și este destul de rezervat și acum,

6 În afară de Ion Simionescu, au mai decedat, în 1944, Ludovic Mrazek, Francisc Rainer și Liviu Rebreanu.

7 Academia la Hațeg, Gusti, la Slobozia – Argeș.

8 Vezi Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I, Sociologie. Ediție alcătuită și adnotată de prof. univ. Sanda Golopenția, Editura Enciclopedică, 2002, p. CVI.

9 Vezi Ionuț Butoi, *Canonizare, demitizare, realism științific*. Studii despre Mircea Vulcănescu, Eikon, 2017, p. 7-28.

10 Acest comitet de conducere al ARLUS s-a ales la 12 noiembrie în localul Facultății de Științe a Universității din București.

11 Golopenția, Anton, *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*. Ediție alcătuită și adnotată de prof. univ. Sanda Golopenția, Editura Enciclopedică, 2002, p. CVII.

12 Bozgan, Ovidiu; Murgescu, Bogdan (coord.), *Universitatea din București*, Editura Universității din București, 2014.

13 Vezi Zoltán Rostás, *Atelierul gustian. O perspectivă organizațională*, Editura Tritonic, 2005, p. 17-24.

14 Golopenția, Anton, *Rapsodia epistolară: scrisori trimise și primite de Anton Golopenția (1923-1950)*. Text stabilit de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2014, p. 92.

deși Guvernul Groza face efortul de a capta politic Academia prin subvenționarea Consiliului Național de Cercetări.¹⁵

Probabil, și din acest motiv, procesul de organizare și aprobare a CNCȘ s-a desfășurat anevoios, într-o permanentă tensiune provocată de atacurile presei conduse de PCR împotriva Academiei Române. Dacă, totuși, proiectul mergea înainte, atunci acest lucru se datora politicii echilibrate a lui Gusti. Fără să se implice în politica niciunui partid, profesorul se implica în activitatea asociațiilor de prietenie cu URSS și cu SUA.

Această atitudine se reflecta și în publicistica sa. Gusti scria despre vizitele de la institutele Academiei URSS¹⁶ de la Moscova și Leningrad, conferința despre președintele Franklin Delano Roosevelt¹⁷, dar și despre Caragiale¹⁸ și Iorga¹⁹. Totuși se vedea clar că activitatea sa febrilă este motivată de salvarea tradiției sociologie sale. Astfel, deloc întâmplător are loc aniversarea a 20-a a primei campanii monografice de la Goicea Mare din 1925, care a fost consemnată de revista *Căminul cultural*²⁰.

Mai mult decât atât, pentru a semnala că își asumă continuarea sociologiei monografice, Gusti republică inventarul cercetărilor monografice interbelice întocmit de Lucia Apolzan. Evident, cu alt titlu, cu o nouă prefață și cu eliminarea capitolelor privind Basarabia și Bucovina de Nord, reocupate de URSS, și a Cadrilaterului, cedat în 1940 Bulgariei²¹. Tot așa, scoate o nouă ediție a operei sale fundamentale, *Sociologia militans*, cu adăugiri și eliminări (importante în momentul respectiv, dar ne semnificative pentru concepția

sa) din textele vechi²². A reînceput și activitatea didactică în primele săptămâni cu un curs în care explica necesitatea reformei agrare²³. Din publicistica sa reieșea speranța că concepția lui reformistă adoptată încă din tinerețe e în consens cu vremurile care promiteau restabilirea democrației.

Protecție internațională pentru sociologie

Era clar că Gusti, pe lângă construirea unei umbrele interne (Consiliul Național al Cercetării Științifice), încerca să ofere protecție sociologiei prin restabilirea legăturilor profesionale internaționale întrerupte în 1939 din cauza războiului. În acest sens, face o comunicare la Academia Romană în 8 martie 1946 cu titlul *Institutele naționale și Institutul Central Internațional pentru Cercetarea și Cunoașterea Națiunilor Unite*. Practic, Gusti lansa²⁴ un proiect de organizare internațională a sociologiei, pe care urma să-l realizeze printr-o călătorie denumită de studiu, dar, de fapt, de promovare a acestui plan. Este de remarcat faptul că Gusti persevera în proiectul său internațional în condițiile răcirii relațiilor Est-Vest după faimosul discurs de la Fulton (Missouri) al lui Winston Churchill din 5 martie 1946, moment care este considerat începutul cortinei de fier.

Îmbarcat pe motonava *Transilvania* la sfârșitul lunii aprilie 1946, Gusti, cu scurte opriri în Palestina, încă sub mandat britanic, și în Liban, ajunge în Franța și are o comunicare la Academia de Științe Morale și Politice la 20 mai, unde deja conferențiasa cu un deceniu în urmă. De fapt, a dorit să „testeze” proiectul lui (prezentat prima dată la București) cu privire la „Știința Națiunilor”²⁵, care, în esență, ar fi fost un proiect de cunoaștere a fiecărei națiuni și, mai ales, de

15 Golopenția, Anton, *Rapsodia epistolară...*, IV, p. 93.

16 În *Crai Nou*, din 9 iulie 1945, nr. 79, p. 1, și în *Analele Academiei Române, Dezbateri*, Tom LXV, pp. 14-19.

17 La 15 decembrie 1945, la Sala Dalles, conferința „Omagiu Președintelui Roosevelt. Cea mai reprezentativă creație a sa: Experimentul din Valea Tennessee”.

18 „Câteva amintiri despre Caragiale”, în *Revista Fundațiilor Regale*, 2, nr. 4, aprilie 1945, pp. 7-18.

19 „Etosul lui Nicolae Iorga”, în *Revista Fundațiilor Regale*, decembrie, 1944, 11, nr. 12, pp. 705-708.

20 Articolul „O aniversare”, în revista *Căminul cultural*, nr. 3-4, martie-aprilie 1945, pp. 163-165.

21 Lucia Apolzan, *Sate, orașe, regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925-1945*, București, ISR, 1945.

22 *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, *Cunoaștere*, vol. II, *Acțiune*, Fundația Regele Mihai I, București, 1946.

23 Dimitrie Gusti, *Cronologia vieții și operei*, Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”, p. 186.

24 De fapt, relansa ideea pe care ar fi vrut să o supună atenției comunității internaționale de sociologie cu ocazia Congresului Internațional de Sociologie din 1939, care nu a mai avut loc din cauza izbucnirii războiului.

25 Reamintim că Gusti utiliza acest concept încă din anii '20, fiind convins că cunoașterea științifică este cheia reformelor sociale.

comunicare a acestor cunoștințe celorlalte popoare, în speranța reducerii tensiunilor și împiedicării războaielor. Cum la ședința Academiei de Științe Morale proiectul a primit numai adeziuni, Gusti a continuat drumul spre New York mai mult decât încrezător.

După șapte ani, Gusti, fostul comisar general al pavilionului României la Expoziția Mondială, redescoperă New Yorkul ca sediu desemnat al Organizației Națiunilor Unite (ONU). Această organizație, înființată la propunerea puterilor învingătoare în al doilea război mondial, era în anul 1946 – dincolo de misiuni generale – tot în căutare de modele, metode și misiuni specifice. Cum România la aceea vreme nu a fost reprezentată în acest for și nici în organisme atașate, Gusti, înarmat cu o legitimație de ziarist obținută acolo, dar având și mandatul Academiei Române pentru instituții academice, a început să studieze documentele acestui for, pentru a vedea unde ar putea fi adecvat proiectul său. Primul său succes a avut loc când profesorul Lougier, președinte adjunct al Consiliului Economic și Social, a declarat după citirea proiectului: „D-le Coleg, „Votre programme est magnifique”. „Propunerile d-tale au întreaga mea adeziune. Sunt tocmai ceea ce ne trebuie. Și noi am lucrat în această direcție, dar d-ta ne dai ceva complet și bine încheiat”. Bucuria acestei victorii consemnate de Gusti în carnet pe 6 iulie 1946 a fost dublată de publicarea imediată a proiectului în publicația newyorkeză *La Republique Française*, dar temperată de subalternii lui Lougier, care, după o analiză amănunțită, au declarat că planul ar fi „trop gigantesque” și „trop grandiose” și că bugetul Consiliului nu ar permite, pentru moment, o întreprindere „într-un stil așa de mare...”²⁶ Acest răspuns nu l-a descurajat pe Gusti, fiindcă, având aprobarea de principiu, se mobiliza să abordeze oameni de știință din mediul universitar newyorkez. Întâlnirea cu filosoful și sociologul american de mare prestigiu în epocă, Robert Morrison Mac Iver, a fost de bun augur. Nu a fost nevoie de multe întruniri ca decanul sociologiei americane să fie de acord cu Gusti, care a notat: „Căci dacă O.N.U. este o organizație de reprezentanți ai gu-

vernelor, este nevoie de o instituție în afară de guverne și care să reprezinte liber națiunile, sub forma cea mai obiectivă a oamenilor de știință socială, o instituție care ar însemna într-adevăr o Uniune de Națiuni și nu de State”²⁷. Astfel a luat naștere Institutul Social al Națiunilor din New York, al cărui președinte a devenit Mac Iver, iar vicepreședinti – profesorul francez de origine rusă Boris Mirkine-Guetzévitch și Dimitrie Gusti. După mai multe întâlniri, a fost ales și secretarul general al Institutului în persoana lui Ruth Benedict²⁸. Localul provizoriu al Institutului a fost în incinta institutului de studii chineze, „Woochefee Institute of New York”. La ședința comitetului de direcție din 15 ianuarie 1947, pentru prima dată s-au adunat reprezentanți ai științelor sociale din Statele Unite, Mexic, Cehoslovacia, Canada, Iugoslavia, Franța, Spania republicană și România. Cu această ocazie, președintele Mac Iver l-a însărcinat pe Gusti cu elaborarea programului Institutului Social al Națiunilor. Deși deja specialiști din 30 de țări și-au exprimat adeziunea față de Institut, Gusti, neașteptând punerea în practică a celor hotărâte la 26 februarie 1947, s-a îmbarcat pe un vapor pentru Franța. Cum în Statele Unite Gusti a fost sărbătorit în universitățile vizitate, tot așa și la Paris a avut parte de primiri călduroase din partea unor vechi colegi, dar și din partea unor tineri.

În ciuda unor transformări nedemocratice evidente petrecute în anul în care a lipsit din țară, întors la București, Gusti continua cu același optimism munca de organizare a Consiliului Național al Cercetării și, bineînțeles, încerca să resusciteze Institutul Social Român. În seria de planuri de cercetare poate fi așezată și comunicarea din 11 iulie 1947 de la Academia Română, intitulată *Un an în afară de țară. Crearea Institutului Social al Națiunilor Unite*, în care profesorul prezintă detaliat călătoria în Statele Unite ale Americii și Franța. Această retrospectivă are importanță deosebită nu numai pentru bogăția de informații despre lumea academică din Statele Unite și din Franța, dar mai ales pentru felul cum Gusti uti-

26 Gusti, Dimitrie, *Un an de activitate în afară de țară, Crearea Institutului Social al Națiunilor Unite*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, Tom XXIX, mem. 18, p. 61.

27 Gusti, Dimitrie, *Un an de activitate în afară de țară...*, p. 60.

28 Benedict, Ruth (1887-1948), important antropolog american, profesor la Columbia University din New York, în timpul războiului mondial fiind recrutat de guvernul american, a scris o lucrare și despre România.

Libris
Căsuț pentru cărți și cărți

liza experiența trăită timp de un an. Deși scopul călătoriei a fost încercarea de construire a unui edificiu internațional pentru sociologie, Gusti descrie scurtele excursii în Palestina, unde se minunea-ză văzând un kibbutz evreiesc în funcțiune. Iar la Beirut, capitala Libanului recent devenit independent, încearcă să se convingă de posibilitatea de realizare a unei solidarități naționale. În ambele situații meditează asupra procesului de naștere a națiunii, în primul caz, prin devenirea națiunii israeliene, formată din evrei sosiți din foarte diverse țări ale lumii, în al doilea caz, din libanezi de diferite limbi, confesiuni și origine etnică trăind în același spațiu politic. Această preocupare pentru o sociologie a națiunii, pe care o teoretiza încă din anul 1919²⁹, îl va preocupa și în continuare. Numai că în condițiile postbelice sociologia națiunii va avea importanță nu numai în sine, ci și pentru cunoașterea reciprocă a națiunilor. Aparent, prin discursul de la Academie, dorea să convingă publicul de importanța contribuției proprii la dezvoltarea acestei rețele internaționale de pe lângă ONU. Dar, de fapt, a fost un mesaj implicit către factorii decidenți ai vremii, că sprijinirea cercetării științifice și a instituțiilor sale este nu doar o necesitate internă, dar și un factor de comunicare între națiuni. Această comunicare dădea de înțeles că reprezentantul Academiei Române este stimat și apreciat nu numai pentru rezultate interbelice, ci și pentru ceea ce poate propune și organiza pe plan internațional.

În ciuda acestui mesaj congruent cu alte propuneri constructive, chiar în perioada acestei comunicări de la Academie, s-a răspândit zvonul că Gusti va fi retras în curând de la universitate. În pofida protestelor studenților și ale doctoranzilor, chiar și ale unor personalități, Gusti, începând din 1 septembrie 1947, a fost pensionat, alături de alți colegi universitari. Pesemne, autoritățile nu au fost impresionate nici de recunoașterea internațională a Profesorului, nici de eforturile sale de refacere a țării prin cercetare științifică.

29 Prima expunere a sociologiei națiunii a apărut în revista *Arhivă pentru știință și reforma socială*, iulie-octombrie 1919, I, nr. 2-3, pp. 547-577, cu titlul „Problema Națiunii”.

Când a început sfârșitul?

Evident, pensionarea lui Gusti a fost un semnal ferm al începutului marginalizării sale administrative, pe fondul unor măsuri antidemocratice și represive (arestări ale militanților țărăniști, liberali și socialiști, mărirea controlului de stat în economie, epurări repetate din aparatul de stat, armată, învățământ, suspendări ale publicațiilor opoziției) luate de guvernul Groza în pregătirea alegerilor din toamna anului 1947.

A fost o lovitură și faptul că eminentul statistician Sabin Manoilă, director general al Institutului Central de Statistică (susținător al școlii gustiene), a fost forțat să demisioneze. Acesta a înțeles că numai prin plecarea ilegală din țară va scăpa de arestare.

În ciuda acestui fapt, Gusti, răspunzând unei invitații, la 12 septembrie 1947 participă la ședința de constituire a Comitetului Național pentru organizarea săptămânii prieteniei româno-sovietice în calitate de vicepreședinte al *ARLUS*, ia parte la un dejun organizat în onoarea unei delegații de congresmeni americani în calitate de președinte al asociației *Amicii Statelor Unite* și, mai ales, continuă eforturile de inițiere a Consiliului Național al Cercetării Științifice și demarare a cercetării sociale în cadrul acestuia. Planurile publicate ale acestui proiect de cercetare cuprindeau membrii cei mai performanți ai școlii, pe Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția, D.C. Georgescu și alți colaboratori.

Probabil că în acest context politic nu a căzut ca un trăsnet faptul că la 8 octombrie Monitorul Oficial nr. 332 a publicat lista catedrelor desființate, printre care și Catedra de sociologie și etică de la Facultatea de Litere și Filosofie din București. Și, probabil, nici încetarea activității Fundației Culturale Regele Mihai I nu a fost o surpriză.

După abdicarea forțată a regelui Mihai la 30 decembrie 1947, s-a accelerat procesul de preluare a puterii de către partidul comunist și de marginalizare a reprezentanților elitei antebelice. Are loc unificarea forțată a Partidului Comunist din România cu Partidul Social-Democrat, dând naștere Partidului Muncitoresc Român, iar noul partid, împreună cu micile formațiuni conduse de comuniști, câștigă alegerile din 28 februarie. La 13 aprilie, acest parlament votează Constituția RPR, inspirată de constituția stalinistă a URSS din 1936.